

civieken' en *displaced persons* na de oorlog en tenslotte migranten, vooral Italianen. Al deze 'vreemde' arbeiders werden ondergebracht in dezelfde kampen die oorspronkelijk dienden om de Russen te huisvesten. In de jaren zestig werden de kampen gesloopt.

Jan Kohlbacher, die al veel heeft gepubliceerd over de Limburgse mijnen en zich ook heeft ingespannen om bronnen met betrekking tot de geschiedenis van de Limburgse mijnen te conserveren, heeft geprobeerd een panoramisch beeld te schetsen van de kampen en hun bewoners. De auteur heeft daarvoor een indrukwekkend aantal archieven geraadpleegd. Hij heeft zich niet beperkt tot hetgeen in Limburg nog bewaard is. De auteur heeft tevens een beroep gedaan op het archief van het Legermuseum en van de Dienst Oorlogsslachtoffers en is naar het *Bundesmilitärarchiv* in Freiburg getrokken. Bovendien werden talrijke interviews afgenomen. De auteur kon ook gebruik maken van dagboeken van mijnwerkers die in de 'Russische kampen' verbleven.

Op basis van dit materiaal wordt gepoogd een globaal beeld te schetsen van het kampleven en van de arbeids- en sociale omstandigheden van deze 'speciale' categorieën kampen. Als gevolg van het ontoereikende bronnenmateriaal is er in het boek een zeker onevenwicht, in die zin dat veruit de meeste aandacht uitgaat naar de mijn van Eisden.

Het verhaal dat in het boek wordt gebracht is weinig opbeurend. Niet alleen ging het in de meeste gevallen om dwangarbeiders, die tegen hun zin arbeid moesten verrichten in een sector die niet in bijzonder hoog aanzien stond. Ze werden daarenboven

IV. Sociale geschiedenis / Histoire sociale

JAN KOHLBACHER

«Het Russisch Kamp. De kampen bij de Limburgse mijnen 1942-1965»

Eisden, Stichting Erfgoed Eisden, 1998, 192 p.

Dit boek handelt over de kampen die vanaf 1942 bij Limburgse mijnen werden opgericht om deze van extra-arbeiders te voorzien. Het ging achtereenvolgens om Russische krijgsgevangenen tijdens de oorlog, Duitse krijgsgevangenen, 'in-

bij voorkeur ingezet aan het zogenaamde 'kolenfront', als het kon als kolenhouwer, één van de meest afmattende jobs in de mijn. Omdat het in een aantal gevallen ging om weinig populaire groepen - dat was met name het geval voor Duitsers en 'incivieken' - werden ze ook vaak geconfronteerd met (fysieke) mishandeling. In het boek staan verhalen over opzichters die gevangenen afranselden met houten latten onder in de mijn. Bovendien gebeurden er talrijke arbeidsongevallen en overleden niet weinigen aan ziektes, onder meer ten gevolge van de combinatie van slechte voeding en zware arbeid.

Bijzonder treffend is wel de bijzonder harde opstelling van de mijnpatroons. Die uitte zich niet alleen in het strakke arbeidsregime dat werd opgelegd - wie zijn rendement niet haalde moest urenlang blijven verderwerken - maar ook in het streven om zelf zo weinig mogelijk te moeten uitgeven voor huisvesting, verzorging en voedselvoorziening van deze arbeiders. Kosten werden, als het maar enigszins kon, verhaald op de overheid of de arbeiders zelf. Het boek staat vol met voorbeelden, maar één is bijzonder treffend omdat het de mentaliteit van het patronaat goed illustreert. Na de oorlog eisten de sovjetautoriteiten meer dan 630.000 BEF achterstallig loon voor de door de krijgsgevangenen gepresteerde arbeid. De mijnpatroons van Eisden treuzelden en pas na een bezoek van een Russisch officier gaven ze toe. De mijn stuurde echter zelf een rekening naar de sovjetoverheid van ongeveer 21.000 BEF voor de levering van ondergoed, sokken en werkplunjes aan de partizanen, bij wie gevluichte Russen een toevlucht hadden gevonden...

Uit her relaas van de auteur blijkt dat de mijnpatroons een zuivere productie-logica volgden. De behandeling van Russische en Duitse krijgsgevangenen verschilde bijvoorbeeld niet. In beide gevallen werd geprobeerd de rendementen die uit deze dwangarbeiders konden worden gehaald zo hoog mogelijk op te drijven en de kosten zo laag mogelijk te houden. Een ander opvallend verschijnsel is dat, voor zover het beschikbare materiaal toelaat daarover een uitspraak te doen, de directie van de mijn van Eisden verder ging dan die van de andere mijnen tijdens de oorlog, wat laat vermoeden dat de bereidheid om voor de Duitsers te werken er groter was. Dit is een punt voor verder onderzoek.

Zo zijn er vanzelfsprekend nog thema's die de auteur niet of slechts ten dele aanraakt, maar die wel bijzonder relevant zijn wil men het lokale niveau, waarop hier de nadruk ligt, overstijgen. Zo is het opvallend dat vele Duitse krijgsgevangenen katholiek of protestants waren en dat beide kerken, via specifieke organisaties taken van verzorging en omkadering toebedeeld kregen. Werd hier een bewuste selectie doorgevoerd en zo ja via welke mechanismen en op welke gronden? Een ander onderzoeksthema is de manier waarop de Belgische arbeidersorganisaties met deze specifieke groep 'dwangarbeiders' zijn omgegaan en welke rol deze arbeiders hebben gespeeld in het geheel van collectieve arbeidsverhoudingen in de onmiddellijke naoorlog. Een andere vraag is of de patroons iets 'geleerd' hebben van de inzet van deze verschillende groepen 'dwangarbeiders' op het vlak van arbeidsorganisatie en disciplineren van de mijnwerkers en of ze die technieken

later ook op hun reguliere arbeiders hebben toegepast.

Het boek heeft ook enkele minpunten. Zo is bijvoorbeeld het onderscheid tussen de interneringskampen onmiddellijk na de bevrijding en de penitentiare mijncentra en het statuut van hun bewoners niet geheel duidelijk. De stelling dat de patronale federatie van de steenkoolnijverheid (Fedechar) niet bij machte was de hele sector 'te beheren' (p. 5) zal niet door iedereen worden onderschreven, precies omdat deze organisatie het toonbeeld was van een goed georganiseerde en machtige patronale pressiegroep, die ook in staat was in zekere mate tegengewicht te bieden aan de Duitse eisen. Verder zijn er enkele kleine onnauwkeurigheden en naamsverwisselingen in de bibliografie.

Deze bemerkingen doen niets af aan het nut van dit boek. Wie verder onderzoek wil doen over deze kampen en hun bewoners beschikt over een stevig gedocumenteerd, zij het lokaal georiënteerd, basiswerk.

Dirk Luyten

¹ H. VAN DER WEE & M. VERBREYT, *Mensen maken geschiedenis. De Kredietbank en de economische opgang van Vlaanderen 1935-1985*, Tielt, Lannoo, 1985.